

XVII. YÜZYIL AZERBAYCAN ŞAİRİ TEBRİZLİ KAVSİ VE DİVÂNI ÜZERİNE

Farhad RAHİMİ*

Geliş Tarihi: Ağustos, 2016

Kabul Tarihi: Aralık, 2016

Öz

Bu çalışmanın kapsamı, XVII. yüzyıl Azerbaycan şairlerinden Kavsi-i Tebrizi'nin hayatı, edebî kişiliği ve Divanı üzerinedir. Dönemin Azerbaycan edebiyatı anlatılmış, birçok tezkire ve başka eser taranarak Kavsi'nin hayatı ve edebî kişiliği verilmiş, Divânından seçilen beyitlerle dünya görüşü ortaya konulmuştur. Kavsi Divânının elde bulunan ve bulunmayan nüshaları tanıtılarak bunların geçtiği kaynaklar belirtilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Kavsi-i Tebrizi, XVII. yüzyıl, Azerbaycan edebiyatı, Türkçe Divân.

TEBRİZLİ KAVSİ THE AZERBAIJANI POET OF THE 17TH CENTURY AND HIS DİVÂN

Abstract

This work includes the life of Kavsi-i Tebrizi one of the Azerbaijan poets of the 17th century, Literary Personality of him and the Divân of him. We firstly made a short review of 17th Century Azerbaijan Literature; secondly, by reviewing many works and biographies written on the author's life, we tried to clarify many aspects of his life; we tried to clarify author's world view by giving examples from his Divân. We gave information about the Divân copies we have and do not have with the sources where copies are mentioned.

Keywords: Kavsi-i Tebrizi, 17th Century, Azerbaijan literature, Turkish Divân.

1. Giriş

XVII. yüzyılda Türk dilinin gelişim süreci devam etmiştir. Bu yüzyıldan itibaren sözlü edebiyat yaratıcılığında bir artış görülmektedir. Folklor, yazılı edebiyatı fethetmiştir. Dönemin ünlü temsilcileri arasında Kavsi-i Tebrizi, Sâ'ib-i Tebrizi, Fedâi-i Tebrizi, Mesihî, Şah Abbas Sâni, Mevcî (Şeyhülislam Tebrizi), Tarzi Efşar, Derûni, Te'sir, Melik Beg Avcı, II. Şah Abbas'ın tarihçisi olan ve II. Şah Safi'nin de vezirliğini yapan Mirza Tâhir Vahid-i Kazvini, Derviş Meseli, Muhammed Takî Dehrganî-i Tebrizi, Vâli-i Kirmanî, Murtaza Kulu Han (Zafer) ve Muhammed Hüseyin Revani'yi sayabiliriz (Rüstemova, 2004; Ertaylan, 1928; Hey'et, 1376).

* Dr.; Allame Tabatabai Üniversitesi, Tahrân - İrân, farhad_rahimi2007@yahoo.com.

Bu dönemde; önderi Azerbaycan şairi Sâ'ib-i Tebrizî sayılan "Sebk-i Hindî" adıyla ünlü edebî üslup, taklitçi şiire tepki olarak ortaya çıkmıştır. Şairlerin çoğu, Fuzûlî'nin etkisi altındadır. Nazım şekilleri içinde, kaside ön planda değildir ve gazele daha çok önem verilmiştir. Azerbaycan şairleri klasik üslupta eser vermekle birlikte, halk şiirinin biçimleri olan koşma, geraylı, tecnis ve bayatıda da yeteneklerini gösterip yüksek sanat örneklerini yaratmışlardır. Bu devirde Azerbaycan Türkçesinde şiir dilinin halk diline yakınlaşmasına büyük hizmetleri olan Sarı Âşık ve Âşık Abbas Tufarganlı gibi üstat sanatçılar yetişmişlerdir.

Köroğlu kahramanlık destanı da, XVI-XVII. yüzyıl Azerbaycan'da cereyan eden tarihi-siyasi olaylarla ilgili olarak meydana çıkmıştır (Muhtaroglu, 1992: 140).

2. Kavsi'nin Hayatı

Kavsi-i Tebrizî, XVII. yüzyıl Azerbaycan edebiyatı şairlerindedir. Onun hayatıyla ilgili fazla bilgi yoktur. Hacimli ve çoğu gazellerden (G) oluşan Türkçe Dîvânında; terki-i bend (TB), terci-i bend (TC), müseddes (MS), muhammes (MH), murabba (MR) ve rubai (R) nazım şekilleriyle yazılmış şiirleri vardır. Kavsi, muhtemelen kimseyi övmekten yana olmadığı için kaside yazmamıştır.

Osmanlı tezkirelerinin malumu olmayan bu şairin şiirlerinden Tebrizli ve Şii olduğu anlaşılır.

N'ola **Tebrizi** ger **Qovsî** behişte ihtiyâr etse

Kim anuñg hâk-ı pâkı sürmê-yi çeşm-i Sifâhândur (TC.3.5/4)

Toprağdan götür men-i bî-qedri yâ '**Elî**

Ëy münheşir mürüvvet ü lütf ü 'etâ sañga (G.4/6)

Mirza Tâhir Vahîd-i Kazvinî'nin bağımlı öven terci-i bendi vardır (Rieu, 2008: 68-69; 1978: 209):

Ol bâğda kim eyledi **Mirzâ** onı zâhir

Mirzâ ki anuñg Heç lekebin eyledi **Tâhir** (TC2.5/1)

Mirza Tâhir Vahîd-i Kazvinî 1645 yılında II.Şah Abbas'ın (saltanatı: 1642-1666) tarihçisi olmuş, daha sonra Şah Süleyman (saltanatı: 1666-1694) ve Şah Sultan Hüseyin'in (saltanatı: 1694-1722) baş vezirliğini yapmıştır. Kendisi de şair olan Mirza Tâhir Vahîd-i Kazvinî'nin ölüm tarihi 1695 olarak kaydedilmiştir (Sâmî, 1893, C.IV: 2992).

Dîvânındaki bir şiirinde Kavsî, kendisinin Uğurlu Han'ın kulu, Uğurlu Han'ın da Şah Süleyman'ın kulu olduğunu söylemektedir. Şah Süleyman adıyla tahta çıkmış olan II.Safî, 1666-1694 yılları arasında hâkimiyet kurmuştur (Sâmî, 1893, C.IV: 2621). Kendisi de şair ve çok yiğit olan Uğurlu Han Ziyad oğlu Musahib ise, 1663 yılında II. Şah Abbas'ın hâkimiyeti zamanında Karabağ'ın beylerbeyi olmuştur (Devletabadî, 1370: 255-263). 1666-1667 tarihlerinde yani Şah Süleyman zamanında da, Gence'de hâkimiyet sürmüştür (Akpınar, 1994: 29). Kavsî'nin bu şiirde Gence şehrini övmesi, bir süre orada bulunduğunu da göstermektedir:

Havâ-yı **Gence** ol firdövs-i şânî var başumda

Feğân kim nâ-tevânîlîg mânê' ü cem'üm perîşândur

Uğurlu Han Ziyâd oğlu Müşâhib rûzgârında

Ki biz anuñg kulu ol bendê-yi **Sultân Süleymândur** (TC.3.5/5-6)

Bir gazelinde geçen “Şah Safî” de, II. Şah Safî yani Şah Süleyman olmalıdır. Beytin hükümdara övgü için yazıldığı anlaşılmaktadır:

‘Erş-celâl **Şâh Şefî** kim himâyetüñg

Dîn çevresine hifz ile çekmiş hişârlar (G.559/10)

Bütün bu bilgilerden anlaşılacağı üzere Kavsî XVII. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış ve Sâ'ib-i Tebrizî'nin (1601-1676) de çağdaşı olmuştur.

Şimdi de Kavsî hakkında kaynaklardan elde edilen bilgilere göz atalım ve bu bilgilerin elimizde Türkçe Dîvânı bulunan Kavsî ile ilgisinin olup olmadığını inceleyelim:

1. Ali Şir Nevâî - Mecâlisü'n-Nefâ'is: Bu eserde geçen İsfereylenli Kavsî'nin elimizde Türkçe Dîvânı bulunan Kavsî ile hiçbir ilgisi yoktur. Çünkü 1490 yılında tamamlanan bu eserde XV. yüzyılın şairleri kaydedilmiştir. Üçüncü Meclis'te yer alan bu şair, Nevâî ile görüşmüştür (Nevâî, 2001: 98; 1363: 73, 248, 460-461).

2. Fahrî-i Heratî - Fahrî Tezkiresi: Fahrî Heratî, Mecâlisü'n-Nefâ'is'i tercüme ederken eklediği tezkire bölümünde (yaz.1522) Heratlı olan Molla Kavsî'den bahsetmiş ve 1 beyit Farsça şiirini vermiştir. Fahrî Tezkiresinin yazılış tarihinin, üzerinde çalıştığımız Kavsî'den önceki döneme ait olduğu ve bahsedilen Kavsî'nin Heratlı olduğu göz önüne alınca, Molla Kavsî'nin farklı bir Kavsî olduğu anlaşılmaktadır (Nevayî, 2001: xxxvi; 1363: 167).

3. Sâm Mirza - Tuhfe-i Sâmî: Bu eserde geçen ve Tebrizli olan Mevlânâ Kavsî, elimizde Türkçe Dîvânı bulunan Kavsî ile hiçbir ilgisi yoktur. Çünkü XVI. yüzyılda yaşayan Sâm Mirza,

eserini 1550 yılında kaleme almıştır. Muhammed Ali Terbiyet gibi bazı bilginler Mevlânâ Kavsi'yi, Dîvânını çalıştığımız Kavsi ile karıştırmışlardır. Dolayısıyla da bu bilginlerin eserini kaynak alan araştırmacılar aynı yanlışı yapmışlardır (Sâm Mirza Safevî, 1384: 254; Terbiyet, 1314: 310-311). Hatta bazı araştırmacılar Mevlânâ Kavsi'nin elimizde Türkçe Dîvânı bulunan Kavsi'nin babası olabileceğini hiçbir gerekçe göstermeden ileri sürmüşlerdir. Bu Kavsi, Fahrî Tezkiresi'nde geçen Molla Kavsi olabilir (Sâm Mirza Safevî, 1384: 254).

4. Hafız Hüseyin Kerbelâî (öl.1588) - Revzâtü'l-Cinân ve Cennâtü'l-Cinân: 1567 yılında yazılan bu eserde Pir İmadeddin'in anlatıldığı kısımda, iki Kavsi'den bahsedilmektedir. Ancak bu iki kişiden bahsederken her ikisinin de vefat ettiğini ve yazar tarafından onlara Allah'tan rahmet dilendiğini öğreniyoruz (Kerbelâî, 1383: 163). Yani bunların hiçbirisi XVII. yüzyılda yaşamış olan ve elimizde Türkçe Dîvânı bulunan Kavsi olamaz. Muhammed Ali Terbiyet, Dânişmendân-i Azerbaycan adlı eserinde tarihlere dikkat etmeden bu iki Kavsi'ye de Kavsi maddesi altında değinerek bunları elimizde Türkçe Dîvânı bulunan Kavsi ile karıştırır (s.310-311). Bu yanlıştan dolayıdır ki Hamit Araslı da, eserin aslına başvurmadan aynı yanlışıya düşer. Terbiyet'in cümlesi şöyledir: “Derviş Hüseyin, Revzâtü'l-Cinân'da iki kişi baba ve oğul, İsmail Kavsi veled-i Alican Kavsi, Pir İmadeddin'i anlattığı kısımda zikretmiştir” (Terbiyet, 1314: 310-311). “İsmail Kavsi veled-i Alican Kavsi”, “İsmail Kavsi, Alican Kavsi'nin oğlu” demektir. Terbiyet bunun farkındadır, ancak sırasına dikkat edip “baba ve oğul” demek yerine “oğul ve baba” deseydi belki de bir büyük yanlısın önüne geçmiş olacaktı. Bu büyük yanlışı yine de H. Araslı yaparak Alican'ı oğul ve İsmail'i baba sanmıştır ve her yerde Alican Kavsi yazmaya başlamıştır (Araslı, 1960: 506-516; 1998: 569-586). Hâlbuki Hafız Hüseyin Kerbelâî'nin eserine bakıldığında, bunun böyle olmadığı açıktır. Bu yanlış bilgidен hareketle Yavuz Akpınar (Akpınar, 2002: 69-70; 1982b: 229), Mirali Seyidov, Paşa Kerimov, Ali Kafkasyalı, Cevad He'yet, Mümine Çakır gibi araştırmacılar da Kavsi'nin adını, Alican sanmışlardır. Birisi Baba olan Alican Kavsi, diğeri ise oğul olan İsmail Kavsi, elimizde Türkçe Dîvânı bulunan Kavsi değillerdir.

5. Takiye'd-din Muhammed bin Şerefe'd-din Ali Hüseyinî-i Kaşanî - Hulâsatu'l-Eş'âr ve Zübdetü'l-Efkâr: 1577-1607 yıllar arasında yazılan bu eserde geçen Mevlânâ Kavsi, elimizde Türkçe Dîvânı bulunan Kavsi değildir. Kavsi ile ilgili bu eserde bulunan bilgiler, Tuhfe-i Sâmi'den aynen aktarılmıştır.

6. Sâ'ib-i Tebrizî - Beyaz: Eserde Kavsi'den 4 Farsça beyit örnek verilmiştir (Terbiyet, 1314: 310-311). Bu 4 beyitten 3'ü, Tahran/Melik 5604 numaralı elyazmasının Farsça kısmında bulunmaktadır (Kavsi, Dîvân, İran-Tahran Melik Millî Kütüphanesi, nr. 5604, s.253, s.271 ve s.329'un kenarlarında).

7. Muammed Tahir Nasrabadî - Tezkire-i Nasrabadî (Tezkiretü’ş-Şu‘arâ): Bu eser 1672-1698 tarihlerinde yazılmış ve Nasrabadî’nin çağdaşı olan şairleri kapsamaktadır. Bu eserde, iki Kavsi’den söz edilmektedir: Kavsi-i Şu‘erî ve Kavsi-i Tebrizî. Nasrabadî’ye göre Kavsi-i Tebrizî İsfahan’a gelip Ağa Hüseyin Hansarî ile bahse girişmiştir. “Zü’l-cemaleyn” lakabı ile ünlü olan Ağa Hüseyin Hansarî (öl.1686), 1666’da Şah Süleyman Safevî’yi tahtına oturttuğu söylenen bilgin kişidir. Ayrıca bu eserde, Kavsi-i Tebrizî’nin boyunun bükülmüş olduğu belirtilmiş, ancak onun Türkçe şiir yazan bir şair olduğu belirtilmemiştir. Şairin belinin bükülmüş olduğu, elimizde bulunan Türkçe Dîvânda yer yer ifade edilmişse de; Ağa Hüseyin Hansarî ile ilgili hiçbir şey söylenmemiştir. Bu eserde örnek verilen 5 Farsça beyitten 3’ü, Tahran/Melik 5604 numaralı elyazmasının Farsça kısmında bulunmaktadır (s.219, s.329 ve s.367). Dolayısıyla Bu Kavsi, elimizde Türkçe Dîvânı bulunan Kavsi olabilir (Nasrabadî, 1361: 281-282).

8. AliKulî Vale Dağıstanî - Tezkire-i Riyâzu’ş-Şu‘arâ: 1746-1747 yıllarında yazılan bu tezkirede iki Kavsi vardır (Dağıstanî, 1384: 1788, 1811):

a)- Mevlânâ Kavsi: Yayıncılık yaptığı söylenir. Bu Kavsi, verildiği aynı şiir örneğinden dolayı, Fahrî Tezkiresi’nde adı geçen Molla Kavsi’dir.

b)- Kavsi-i Tebrizî: Bu kişinin şiirleri için örnek verilen 4 Farsça beyit Tezkire-i Nasrabadî’de, 1 Farsça beyit de Tuhfe-i Sâmi’de geçmektedir. Burada muhtemelen Tuhfe-i Sâmi’de olan Mevlânâ Kavsi, Tezkire-i Nasrabadî’de olan Kavsi-i Tebrizî ile karıştırılmıştır. Bunların dışında; verilen 4 Farsça beyitten 1’i, Tahran/Melik 5604 numaralı elyazmasının Farsça kısmında bulunmaktadır (s.245’in kenarında).

9. Mir Hüseyin Dost Sünbühlî - Tezkire-i Hüseyinî: 1749 yılında yazılan bu eserde, Kavsi-i Tebrizî adında beli bükük ve iyi bir şairden söz edilir ancak Türkçe şiir yazmasıyla ilgili hiçbir bilgi verilmez (Sünbühlî, 1292: 269). Tezkire-i Nasrabadî’deki Kavsi-i Tebrizî’ye ait 1 beyit burada da vardır. Bunun dışında örnek verilen 1 Farsça beyit (Sâ’ib’in Beyaz’ında da Kavsi’ye ait bu örnek verilmiştir) Tahran/Melik 5604 numaralı elyazmasının Farsça kısmında bulunmaktadır (s.253’ün kenarında).

10. Begdili Lutfali Beg Azer - Ateşkede-i Azer Tezkiresi: 1777 yılında kaleme alınan bu eserdeki Kavsi, makalemize konu olan şair değildir. Buradaki bilgiler, Fahrî Tezkiresi’ndeki Molla Kavsi’den aynen aktarılmıştır.

11. Nevvâb Sadîk Hasan Han Bahadır - Tezkire-i Şem‘-i Encümen: 1874 yılında yazılan bu eserdeki Kavsi-i Tebrizî’ye ait bilgiler de, Fahrî Tezkiresi’ndeki Molla Kavsi’den alınmıştır (Bahadır, 1386).

12. Nuru'l-Hasan - Nigâristân-i Sühan: 1874 yılında yazılan eserde, iki Kavsi'den bahsedilmektedir (Nuru'l-Hasan: 84):

a) Kavsi-i Tusî: Fahrî Tezkiresi'nde geçen Molla Kavsi olmalıdır. Örnek verilen şiir bunu göstermektedir.

b) Kavsi: Tarak gibi eşyalar yaptığı ve Ekber Şah'ın (saltanatı: 1555-1605) devlet adamlarından Han-ı Kelan'ın (Han-ı A'zam) hizmetinde bulunduğu söylenmektedir. Bu eserde ilk kez, Kavsi adlı kişinin Hindistan'a gittiğini öğrenmekteyiz.

13. Muhammet Muzaffer Hüseyin Saba - Tezkire-i Rûz-i Rûşen: 1877-1878 yıllarında yazılan bu eserde de, iki Kavsi'den bahsedilmektedir (Saba, 1343: 666-667):

a) Kavsi-i Tusî: Bu kişi Fahrî Tezkiresi'nde geçen Molla Kavsi olmalıdır. Çünkü, örnek verilen şiir bunu göstermektedir.

b) Kavsi-i Tebrizî: İsfahan'da Ağa Hüseyin Hansarî'den ders aldığı, ayrıca Ekber Şah (öl.1605) zamanında Hindistan'a gelip Han-ı A'zam'ın sohbetiyle onurlandığı kaydedilmiştir. Han-ı A'zam, Ekber şah (saltanatı: 1555-1605) ve Cihangir Şah'ın (saltanatı: 1605-1627) devlet adamlarından ve şairlerinden olup 1624 yılında vefat etmiştir (Sâmî, 1893, C.II: 1012-1013; C.III: 1857, 2019). 1605'te ölen Ekber Şah'ın şairlerinden olduğu söylendiğine göre, elimizde Türkçe Dîvânı bulunan Kavsi o değildir. Ayrıca Hindistan'la ilgili, elimizdeki Dîvânda da hiçbir şey söylenmemektedir. Burada muhtemelen, Tezkire-i Nasrabadî'deki Kavsi-i Tebrizî ve Nigâristân-ı Sühan'daki Kavsi ile ilgili bilgiler birleştirilerek aktarılmıştır.

14. Aftab Ray-ı Lucknowî - Riyâzu'l-'Arifin: Kavsi hakkında verilen bilgilerin, AliKuli Vale Dağıstanî'nin Tezkire-i Riyâzu'ş-Şu'arâsı'ndan aktarıldığı anlaşılmaktadır (Lucknowî, 1361).

15. Mahmud Hidâyet - Gülzâr-i Câvidân: Eserde, üç Kavsi'den söz edilmiştir. Bunlardan birincisi, Fahrî Tezkiresi'nde adı geçen Molla Kavsi'dir. İkincisi, Tezkire-i Nasrabadî'de adı geçen Kavsi-i Tebrizî'dir. Üçüncüsü ise, Nigâristân-i Sühan'da adı geçen Kavsi'dir (Mahmud Hidâyet: 1146).

16. Seyyid Azim Şirvanî - Tezkiretü'ş-Şu'arâ: 1875-1885 yıllar arasında kaleme alınan bu tezkirede, ilk kez elimizde Türkçe Dîvânı bulunan Kavsi'nin Türkçe şiirlerinden birçok örnek verilmiş ancak hayatıyla ilgili yalnız Tebrizli olduğu söylenmiştir. Şirvanî'nin eserinin başka bir yerinde Kavsi'ye ait verdiği Farsça örnek beyit ise, Fahrî Tezkiresi'ndeki Molla Kavsi'ye aittir (Bayram, 2005).

17. Charles Rieu - Catalogue Of The Turkish Manuscripts In The British Museum:

Londra, British Museum'daki Kavsi Dîvânını ilk kez Rieu tespit etmiştir. 1888 yılında kaleme aldığı bu eserde Kavsi'nin Tebrizli ve Şii olduğunu, Mirza Tâhir Vahid Kazvinî'nin bağımlı bir terci-i bend ile övdüğünü, Tezkire-i Nasrabâdî'de geçen Kavsi'nin de Kavsi-i Tebrizî olabileceğini ve bu Dîvânın hem baştan hem de sondan eksik olduğunu söylemiştir (Rieu, 1978: 209; 2008: 68-69).

18. Şemseddin Sâmî - Kâmusü'l-A'lam:

1888-1898 yılları arasında yazılan bu eserde, Fahrî Tezkiresi'nde geçen Molla Kavsi'den (aynı şiiri vermiştir) başka (Kavsi adıyla verdiği göre, Ateşkede-i Azer'den almış olabilir), bir de Bağdatlı ünlü bir hattat olup 1590'da vefat eden Kavsi'den bahseder. Bunların hiçbirisinin, elimizde Türkçe Dîvânı bulunan Kavsi olmadığını söyleyebiliriz (Sâmî, 1893, C.V: 3740).

19. Feridun Bey Köçerli - Azerbaycan Edebiyatı Tarihi Materyalleri:

Yazar, 1925 yılında eline geçen Kavsi'nin Türkçe Dîvânı üzerinden şairin bazı gazellerini verir. Hayatıyla ilgili bilgiler yanında bazı şiirlerini de açıklamaya çalışır. Kavsi'nin terci-i bend yazdığı Uğurlu Han Ziyad oğlunun 1766-1776'da hanlık yaptığını, dolayısıyla da Kavsi'nin Molla Penah Vâkîf'in çağdaşı olduğunu belirtir. Daha önceden de gördüğümüz gibi, bu bilgiler doğru değildir. Kavsi-i Tebrizî, XVII. yüzyılın ikinci yarısında yaşamıştır. Köçerli'nin elinde bulunan Dîvânın bugün nerede olduğu belli değildir (Köçerli, 1925: 175-187).

20. Selman Mümtaz - Azerbeycan Edebiyatı:

Yazar 1925 yılında, Kavsi'nin Türkçe şiirlerinden bir kısmını önsözle birlikte yayınlamıştır (Mümtaz, 1925).

21. İsmail Hikmet Ertaylan - Azerbaycan Edebiyatı Tarihi:

Yazar, Kavsi'nin bazı Türkçe şiirlerini tahlil etmeye çalışır (Ertaylan, 1928: 196-209).

22. Muhammet Ali Terbiyet - Danişmendân-ı Azerbaycan:

1935'de yazılan eserin "Kavsi" maddesinde, önce Tuhfe-i Sâmî'deki sonra da Tezkire-i Nasrabâdî'deki bilgiler aktarılarak bu iki Kavsi karıştırılmıştır. Hafız Hüseyin Kerbelâî'nin Ravzâtü'l-Cinân ve Cennâtü'l-Cinân'ındaki iki Kavsi de, elimizde Türkçe Dîvânı bulunan Kavsi ile karıştırılmıştır. Terbiyet; elinde Kavsi'nin Farsça ve Türkçeden oluşan 6000 beyitlik bir Dîvânının bulunduğunu söylese de, bugün bu Dîvânın nerede olduğu belli değildir. Ancak elindeki Dîvândan örnek verdiği ve Sâ'ib'in de adının geçtiği Farsça bir beyit, İran-Tahran Melik Millî Ktp.'nde bulunan 5604 numaralı elyazmasının Farsça kısmında da bulunmaktadır (s.272'nin kenarında). Terbiyet; Sâ'ib'in Beyaz adlı eserinde Kavsi'den birkaç beyit seçip aktardığını söyleyerek, o beyitlerden bir kaçını (Farsça) zikreder. Bunların içinde, Tezkire-i Nasrabâdî'deki Kavsi-i Tebrizî'ye ait bir beyit ile Tezkire-i Hüseyinî'deki Kavsi-i Tebrizî'ye ait bir beyit de

bulunmaktadır (Terbiyet, 1314: 310-311; Kavsi, Dîvân, İran-Tahran Melik Millî Kütüphanesi, nr. 5604).

23. Muhammed Ali Musahibi-i Nainî - Tezkire-i Medinetü'l-Edeb: 1940'da yazılan bu eserdeki Kavsi ile ilgili bilgiler, Tezkire-i Nasrabadî'deki Kavsi-i Tebrizî'den alınmıştır (Nainî, 1376: 968).

24. Mehmet Nail Tuman - Tuhfe-i Nailî: 1949'da yazılan bu eserin "Kavsi" maddesinde, elimizde Türkçe Dîvânı bulunan Kavsi'den bir beyit örnek verilmiştir. Ancak onunla ilgili bilgilerdeki "Kavsi Çelebi, Bağdatlı, Hattat, vefatı 1590" ifadesi, Şemseddin Sâmî'nin Kâmusü'l-A'lam'ındaki Bağdatlı Kavsi'yi işaret etmektedir (Tuman, 2001: 832).

25. Hamit Araslı - XVII-XVIII. Asr Azerbaycan Edebiyatı Tarihi; Qövsî Tebrizi, Azerbaycan Edebiyatı Tarihi ve Problemleri; Gövsî Tebrizi, Seçilmiş Eserleri; Azerbaycan Edebiyatı Tarihi: 1956 yılında kaleme aldığı "XVII-XVIII. Asr Azerbaycan Edebiyatı Tarihi" ve "Qövsî Tebrizi, Azerbaycan Edebiyatı Tarihi ve Problemleri" adlı eserlerinde Kavsi'den bahsetmektedir. Yazar, 1958 yılında "Gövsî Tebrizi, Seçilmiş Eserleri" adıyla Londra ve Gürcistan nüshalarına dayanarak yayınladığı bir başka çalışmasında ise, onun Türkçe Dîvânının büyük bir kısmını yayınlamıştır. "Azerbaycan Edebiyatı Tarihi" adlı eserde de onunla ilgili bilgiler yanında bazı şiirleri de açıklanmaktadır. Ancak Kavsi adıyla ilgili yanlış bilgiler verilmiştir. Terbiyet'in yanlışı yüzünden Araslı da; Hafız Hüseyin Kerbelâî'nin Revzâtü'l-Cinân ve Cennâtü'l-Cinân'ındaki iki Kavsi'yi, elimizde Türkçe Dîvânı bulunan Kavsi ile karıştırmıştır. Üstelik Revzâtü'l-Cinân ve Cennâtü'l-Cinân'daki iki Kavsi'yi yani oğul ve babayı da birbirine karıştırarak elimizde Türkçe Dîvânı bulunan Kavsi'ye Alican adını takmıştır (Araslı, 1960: 506-516; 1998: 569-586).

26. Abdürresul Hayyampur - Ferheng-i Sühanverân: 1961'de yazılan bu eserde, 5 Kavsi'den bahsedilmektedir (Hayyampur, 1340: 477):

- a) Kavsi-i İsfereyeni: Mecâlisü'n-Nefâ'is'te adı geçen İsfereyenli Kavsi'dir.
- b) Kavsi-i Tebrizî: Tuhfe-i Sâmî'de geçen Mevlânâ Kavsi ve Tezkire-i Nasrabadî'de geçen Kavsi-i Tebrizî olduğu söylenerek bu iki Kavsi'nin aynı kişiler olduğu sanılmıştır.
- c) Kavsi-i Şuşterî: Tezkire-i Nasrabadî'de adı geçen Kavsi-i Şuşterî'dir.
- ç) Kavsi-i Herevî (Heratlı): Fahrî Tezkiresi'nde geçen Molla Kavsi'dir (tezkirelerde Kavsi-i Tusî de denilmiştir).
- d) Kavsi: Nigârîstân-i Sühan'da adı geçen Kavsi'dir.

27. Mirali Seyidov - Qövsî Tebrizi: 1963'te yazılan bu eserde, şairin hayatıyla ilgili bilgiler daha çok H. Araslı'ya dayanmaktadır. O da yanlışlıkla Kavsi'ye Alican demiştir. Eserde Kavsi'nin sosyal düşünceleri, insana ve insan sevgisine verdiği önem ile şiirinin sanatsal özellikleri; Dîvânı incelenerek açıklanmaktadır. (Seyidov, 1963).

28. Aga Büzürg Tahranî - Ez-Zeria ıla Tasanifi's-Şi'a: 1970'de yazılan eserde, Dîvânı ya da şiiri bulunan altı Kavsi'den söz edilmektedir (Tahranî, 1970: 892-893):

- a) Kavsi-i İsfereyânî: Mecâlisü'n-Nefâ'is'te adı geçen İsfereyânî Kavsi.
- b) Kavsi-i Tebrizî: Tuhfe-i Sâmi'de geçen Mevlânâ Kavsi.
- c) Kavsi-i Tebrizî: Tezkire-i Nasrabadî'de adı geçen Kavsi-i Tebrizî.
- ç) Kavsi-i Tebrizî: Revzâtü'l-Cinân ve Cennâtü'l-Cinân'daki Alican Kavsi'nin oğlu İsmail Kavsi'dir. Burada Alican yerine, yanlışlıkla Alihan yazılmıştır.
- d) Kavsi-i Şuşterî: Tezkire-i Nasrabadî'de geçen Kavsi-i Şuşterî.
- e) Kavsi-i Herevî (Heratlı): Fahrî Tezkiresi'nde geçen Molla Kavsi'dir (tezkirelerde Kavsi-i Tusî de denilmiştir).

29. Ahmet Münzevî - Fihrist-i Nüşahâ-yı Hattî-i Fârsî: 1971'de yazılan eserin "Kavsi-i Tebrizî Dîvânı" başlıklı kısmında, iki nüsha yani İran-Tahran Melik Millî Ktp.'nde bulunan 5604 numaralı nüsha ile Pakistan Dânişgâh-ı Pencab'da 699 pi VI 165 (572 f) numara ile kayıtlı nüshayı kaydetmiştir (Münzevî, 1350: 2488).

30. Aziz Devletabadî - Sühanverân-ı Azerbaycan: 1976'da yazılan eserde; Tuhfe-i Sâmi'de geçen Mevlânâ Kavsi, Tezkire-i Nasrabadî'de geçen Kavsi-i Tebrizî'den haklı olarak ayrılmıştır. Tezkire-i Nasrabadî'deki Kavsi-i Tebrizî'nin, elimizde Türkçe Dîvânı bulunan Kavsi-i Tebrizî olduğu belirtilmiştir. Münzevî'nin işaret ettiği Kavsi-i Tebrizî Dîvânının iki nüshası ile Hacı Hüseyin Nahçıvani'ye ait Tebriz Millî Ktp.'ndeki yaklaşık 4700 beyitlik Türkçe şiirden oluşan ve 1675 yılında (yani Kavsi'nin hayatta olduğu bir zamanda) Asker bin Hacı Ali Tebrizî tarafından istinsah edilen nüsha da zikredilmiştir (Devletabadî, 1377: 601-602).

31. Azerbaycan Sovet Ansiklopediyası: 1979'da yazılan eserin "Qövsî Tebrizi" maddesinde, Kavsi ile ilgili kısaca bilgi verilir. Bu bilgiler daha çok H. Araslı'nın aktardıklarına dayanmaktadır. Burada da, Alican adı yanlışlıkla kullanılmıştır (Azerbaycan Sovet Ansiklopediyası, 1979: 223).

32. Yavuz Akpınar - Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Azeri Edebiyatı Araştırmaları, İslam Ansiklopedisi: 1982'de, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi'ne

yazdığı “Kavsî-i Tebrizî, Alican” maddesinde, Kavsî-i Tebrizî Dîvânının İstanbul Ün. Ktp. 5478’de kayıtlı nüshasından bahsetmiştir. Bu nüshanın başı eksiktir. 1994’te kaleme aldığı **Azeri Edebiyatı Araştırmaları**’nda da Kavsî geçer. 2002’de yazdığı **İslam Ansiklopedisi**’ndeki “Kavsî-i Tebrizî” maddesinde ise, Kavsî Dîvânının 4 nüshasından (British Museum, Tiflis’teki Gürcistan Devlet Ktp., Terbiyet ve Köçerli’nin elinde bulunan Dîvân) söz eder. Burada Kavsî ile ilgili verilen bazı yanlış bilgiler (Alican adı ve dede-baba-torun konusu gibi), H. Araslı’dan aktarılmıştır (Akpınar, 1982b: 229; 1994: 29; 2002: 69-70).

33. Hamîde Reiszâde - Dîvân-ı Kavsî: 1997 yılında, Kavsî’nin Türkçe Dîvânını 4 nüshadan yani Londra, Millî Tebriz, Melik (nr.5604) ve hiçbir bilgi vermediği Almanya nüshalarından yararlanarak bir önsözle birlikte İran’da (Arap alfabesiyle) yayınlamıştır (Reiszâde, 1376).

34. Paşa Kerimov - Qövsî Tebrizi Divan, Qövsî Tebrizi Seçilmiş Eserleri, XVII Asr Azerbaycan Lirikası (Antologiya): 2005 yılında, Kavsî Dîvânının tenkitli metnini 6 nüshayı karşılaştırarak (Tiflis, Londra, İstanbul Ün. ve Bakü nüshalarını temel alıp; Millî Tebriz ve Melik (nr.5604) nüshalarından da yararlanarak) bir önsözle birlikte yayınladı. O da H. Araslı’nın bazı yanlış tespitlerini yinelemiştir (Kerimov, 2005; 2008).

35. Mümine Çakır - “Kavsî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı (inceleme-tenkitli metin-dizin)”: 2008 yılında tamamlanan bu doktora tezinde, önce Kavsî’nin hayatı ve edebî kişiliği ile ilgili bilgi verilmiştir. Bu bölümlerde, H. Araslı kaynaklı yanlışlıklar yinelenmiştir. Daha sonra Dîvânın tenkitli metni, 9 nüsha karşılaştırılarak (Londra, Tiflis, Tebriz ve İstanbul Ün. nüshaları esas alınıp; Ankara Millî Ktp., Medine, Bakü, Süleymaniye Ktp. ve Malatya İl Halk Ktp. (daha sonra Konya Müzesi Ktp.’ne taşındı) nüshalarından da yararlanılarak) ortaya konmuştur. Bunlardan başka, ulaşılamadığı kaydedilen Melik (nr.5604) ve Pakistan nüshalarından da söz edilmiştir. Tezin en önemli tarafı, Kavsî Dîvânında kullanılan edebî sanatlar ve Dîvânın içerik yönüyle incelenmesidir. Dîvândaki birçok şiire tahlil ve açıklama getirilmiştir (Çakır, 2008).

Kavsî’den bahseden başka araştırmacılardan 1969’da Mir Celal ve Firidun Hüseyinov (Celal, 2000: xxxviii), 1979’da Cevad Hey’et (Hey’et, 1376), 1979’da M. Fuad Köprülü (Köprülü: 138), 1982’de Aliyar Saferli ve Halil Yusuf (Saferli, 1992: 254-257; 1376: 313), 1988’de Muhammed Deyhim (Deyhim, 1367: 537-540), 2002’de Ali Kafkasyalı (Kafkasyalı), 2002’de Ahmet Pirverdioğlu, 2004’te Azade Rüstemova (Rüstemova: 477-478), 2005’de Muhammed Rıza Kerimî (Kerimi, 1384: 483-494)¹, Muhammed Ali Hüseyini (Kerimov, 2008),

¹ O, 1184 yılında istinsah edilen ve Tebriz’de bulunan başka bir nüshadan söz etse de tam nerede olduğunu söylememiştir.

Rıza Hemraz (Hemraz, 1389) ve Muhammed Emin Sultanu'l-Kurrâî (Sultanu'l-Kurrâî 1389) gibilerini sayabiliriz.

Kaynaklardan da görüldüğü gibi, Kavî adıyla bir hayli şair bulunmaktadır: Mecâlisü'n-Nefâ'is'deki İsfereyeni Kavî, Fahrî Tezkiresi'ndeki Molla Kavî (Kavî-i Tûsî veya Kavî-i Heratî), Tuhfe-i Sâmî'de geçen ve Tebrizli olan Mevlânâ Kavî, Revzâtü'l-Cinân ve Cennâtü'l-Cinân'daki Alican Kavî ve onun oğlu İsmail Kavî, Tezkire-i Nasrabadî'deki Kavî-i Şuşterî ve Kavî-i Tebrizî, Niğâristân-i Sühan'daki Kavî, Kâmusü'l-A'lam'daki Bağdatlı Kavî ve elimizde Türkçe Dîvânı bulunan Kavî. Türkçe Dîvân sahibi Kavî, Tebrizli olduğuna göre; İsfereyeni Kavî, Kavî-i Şuşterî ve Bağdatlı Kavî olamaz. Kendisinden farklı tarihlerde yaşamış Fahrî Tezkiresi'ndeki Molla Kavî, Tuhfe-i Sâmî'de geçen Mevlânâ Kavî, Revzâtü'l-Cinân ve Cennâtü'l-Cinân'daki Alican Kavî ve onun oğlu İsmail Kavî ile Niğâristân-i Sühan'daki Kavî de değildir. Tuhfe-i Sâmî'de geçen Mevlânâ Kavî ile Fahrî Tezkiresi'ndeki Molla Kavî'nin aynı kişiler olması ihtimali vardır. Bu konuda kesin bir hükme varabilmek için bu iki kişinin şiirlerinin bulunup karşılaştırılması gerekmektedir. Elimizde Türkçe Dîvânı bulunan Kavî hakkında her ne kadar bir Türk şairi olduğu ve Türkçe şiirlerinin bulunduğu söylenmemekteyse de, Nasrabadî'deki Kavî-i Tebrizî o olmalıdır.

3. KAVİ'NİN EDEBİ KİŞİLİĞİ

Burada, kaynakların Kavî için söyledikleriyle (Seyidov, 1963; Araslı, 1960: 506-516; Araslı, 1998: 569-586; Kerimov 2009: 57-67; Köçerli 1925: 175-187; Çakır 2008; Pirverdioğlu; Caferoğlu 1953: 19; Öztekin 2010:101-102) onun Türkçe Dîvânından yararlanarak edebî kişiliği ve dünya görüşünü aydınlatmaya çalışacağız.

Şah İsmail zamanında başkent Tebriz iken, Şah Tahmasp zamanında Kazvin'e ve I. Şah Abbas zamanında ise İsfahan'a taşınmış ve böylelikle saraya mensup olan dîvân edebiyatı temsilcileri başkente gitmek gereğini duymuşlardır. Kavî İsfahan'da olduğu zamanlarda Tebriz'in özleminden yanmıştır:

Tebriz cezbesi yahamı dutmuş aparur

Qovsî egerçi dâmenümi İsfahân dutar (G.45/7)

Çünkü onun gönlünü yalnız Tebriz açabilir:

Tebriz açar gönglümü Qovsî ger açılca

Her çend ki firdövs-i Şifâhâna yetişmez (G.220/11)

Tebriz, İsfahan şehrinin Ka'besidir:

Qovsî gerek ki Ke'be diyüb iktidâ kıla

Tebriz k llesine Őif h n ded kleri (G.532/7)

Kavs , u maĝa gitmek yerine mübarek (temiz) topraĝı İsfahan'ın gözüne sürme olan Tebriz'e gitmeyi yeĝler:

N'ola **Tebrizi** ger  ovs  behişte iŐtiy r  tse

Kim anuŐĝ h k-ı p k  s rm -yi çeşm-i Őif h ndur (TC.3.5/4)

Kavs , Azerbaycan Türk edebiyatının geliŐmesinde önemli rol oynayan ve XVII. yüzyılda Fuz l  ekolünü sürdüren Őairler arasında yer alır.  unk  bu yüzyılda yazılan gazellerin  oĝunda, Fuz l  biçemi ve dilinin korunması büyük bir  statlık sayılmıŐtır. Azerbaycan halk edebiyatının geliŐmesi, XVII-XVIII. yüzyıl Azerbaycan yazı dili ve edebiyatı üzerinde oldukça büyük bir etki yapmıştır. Bu dönemde yetiŐen Mesih , S 'ib ve Kavs ; dil bakımından hep bu edebiyattan esinlenmiŐlerdir. Fuz l  geleneĝine oldukça baĝlı kalan Kavs ,  aĝdaŐı Şairlerden bir adım  ndedir. Zengin halk edebiyatı servet ve motiflerinden yararlanmasını bildiĝi gibi, Şiir tekniĝinde de  stattır.

Kavs , Türk dili için sorumluluĝunun farkında olarak Türkçe Şiirleri ile bütün dünyayı fethedeceĝini söylemektedir:

 tmek için **Türk** nezmi-yle m sehh r  alemi

Tapdılar erb b-ı me'n  bilmenem handan beni (G.474/10)

Kavs 'nin "g rgec" redifli gazeli, Fuz l 'nin aynı redifli gazeline naziredir. Bilindiĝi gibi, Fuz l  de Şiirini yazarken Nev 'nin aynı redifli gazelinesi örnek almıştır:

Elden g derem serv-i h r m nuŐĝı **g rgec**

Dilden d Őerem ĝun a-yı h nd nuŐĝı **g rgec** (G.36/1)

Kavs 'nin Nev , Fuz l  ve Vah d Kazvin 'nin gazellerine yazdıĝı nazirelerin  oĝunda, bu Şairlerin beyitlerinden birer mısra örnek verilerek onların adları anılmıŐtır:

Beni mest  tdi **Fuz l ** kimi bu söz  ovs 

Kim olım mest dutım d men-i dilber g st h (G.38/9)

Ne yaŐŐı söylemiş  ovs  **Veh d**-i p k-g vher kim

Beni yandurdı bir  teŐ ki d Őmenden ıraĝ olsunĝ (G.272/11)

 ovs  bu ol ĝezel-i neĝz-i **Fuz l **d r kim

Nece  h  ylemeyim  h yanubdur ciger m (G.329/8)

Kavsî'nin "göz" redifli gazeli, Nevâî'nin aynı redifli gazeline naziredir. Bu naziresinde, Nevâî'nin adını anıp bir beytini zikreder:

Bu hemân re'nâ gezeldür kim **Nevâyî** söylemiş
 Sürme-gün tünlerde hicrân şâmı tut bîdâr göz (G.221/10)
 Ol kelâmıdur **Nevâyî**nünğ bu Kavsî kim demiş
 Bes ki tofrağ oldu 'eşkünğ deştide âvâreler (G.158/8)

Şairin "gel" redifli gazeli, Nesimî'nin aynı redifli gazelini anımsatmaktadır:

Sākīyâ bağrum mey-i gülgün için kan oldu gel
 Şebr evi sensiz tezelzül buldı vîrân oldu gel (G.293/1)

Yukarıda adı geçen şairlerden etkilenen Kavsî, Vâkîf'ı da etkilemiştir. Hatta onunla birlikte, Azerbaycan şairlerinin önde gelenlerinden sayılır.

Afyon Mevlevihanesi şeyhlerinden "Semâî" mahlaslı Mehmed Çelebi'nin (öl.1550) bir gazeline nazire yazarak, "Gönüldendir şikâyet kimseden feryadımız yoktur" biçimindeki ünlü mısrası da aynen kendi gazeline almıştır. Bu da onun Osmanlı şairlerinin şiirlerine yabancı olmadığını gösterir:

Bu ol şîrîn gezeldür kim demiş bir sâhîr-i mâhir
 Gönüldendür şikâyet kimseden feryādumuz yoğdur (G.137/9)

Kavsî'nin bir gazeline, Ağa Razî'nin adı geçer:

Bu ol gezel cevâbı ki **Ağa Rezi** dedi
 Bu yolu başa aparuram bir ayağ ilen (G.393/12)

XVIII. yüzyıl dîvân şiirinin ünlü temsilcilerinden Çelebizâde Âşım'ın Kavsî'nin bir mısraına yazdığı nazireye bakılırsa, Osmanlı şairlerince de tanındığı anlaşılmaktadır.

Dimiş bu mışra'ı Kavsî dilimden ey 'Âşım
 Zamâne her kimi kim yağdı ben hārâb oldum
 Çelebizâde 'Âşım

Onun Şii olduğu, şiirlerinden anlaşılmaktadır:

Sipêhr-i nâ-cavân-merdünğ sitizinden ne gem Kavsî
 Ki lütf-i **şâh-ı merdân Hêyder-i Şefder** hişarumdur (G.140/7)
 Toprağdan götür men-i bî-qedri yâ 'Elî

Ëy münheşir mürüvvet ü lütf ü ‘eṭā sanğa (G.4/6)

Āstānunġ daşına Kōvsī kimi yüz şürmege

Bağrumı āb etdi yā **şāh-ı Hōrāsān** intizār (G.170/9)

Bir āşnā ki Ke‘bè-yi mekşūda Hızr ola

Kōvsī **gerīb-i hāk-ı Hōrāsān**dan isterem (G.357/7)

Horasan şahı, Horasan’ın garibanı, Şiilerin inandıkları 12 İmamdan sekizincisi yani Meşhed şehrinde yatan İmam Rıza’dır.

Onun çocuk sahibi olmadığı, bu şiirlerinden anlaşılmaktadır:

Kōvsī yahardı nesl gemi cāvdān beni

Yandurmasaydı mişre‘-i rengīn çırāğumı (G.490/9)

Kavsî, sade bir yaşam sürdürmüştür:

Büryā ferşüm ü évüm mescid

Ne güzel kedhūdālīgum vardur (G.169/6)

Tasavvuf anlayışına göre (vahdet-i vücūd), bütün varlıklar, hakikatin tecellisidir. İnsan da mutlak ruhun bir parçasıdır ve bir gün ona kavuşacaktır:

Her ne var ‘ālemde bir birden beter ser-geştedür

Keṭre ‘ümmān aḥtarur ‘ümmān ne ister bilmenem (G.365/6)

Ëy dem-ā-dem èyleyen teklīf-i mescid Kōvsīye

‘Āşık-ı bī-tābda İmān ne ister bilmenem (G.365/14)

Aşk söz konusu olduğunda, sevgilinin zulmünden ve acımasızlığından yakınır:

Düşmenini kimse sevmez bilmenem yā Reb n’içün

Ben seni ‘ālemce èy bī-reḥm-i hūn-h’ār isterem (G.367/3)

Kavsî, sevgili için ateşlere düşer ve bu ateş -tıpkı Semender gibi- onu besleyip yaşatır. Bilindiği gibi, Semender de ateşte yanıp kül olduktan sonra o küllerin kollarıyla yeniden dirilmektedir:

Her çend yandunġ odlara Kōvsī usanmadunġ

Āhir sen èy ot evlü semender misen nesen (G.385/10)

Şiirleri, güzelliğini ve letafetini sevgilinin güzelliğinden alır:

Ola ger Kōvsīye menzūr gül-i rühşārunġ

Nezm-i rengin ile dünyanı gülistān eyler (G.65/9)

Müjgān gibi deler cigerin seng-i hārentünġ

Her mişre'üm ki kaçunġ ucından işāredür (G.80/10)

Ancak insan güzelliġi, yalnız dış görünüşüyle deġil zengin iç dünyası ve manevi halleriyle de ölçülür. Görünüşe aldanıp manayı anlamayanlar için kavuşma, bir körün çıra istemesine benzer:

Gözi şüret gören me'niden āġāh olmayan ġāfil

Eger veşl istese bir kūra benzer kim çırāġ ister (G.89/8)

Bu şüret-hānede her şüret-i bī-cāna aldanma

Ki çokdur bü'l-hevesler 'āşık-ı hēyrān libāsında (G.449/4)

Dolayısıyla, aşığın giyimine deġil iç dünyasına bakılmalı ve deġer verilmelidir:

Zinhār kem libāsına kem bahma 'āşıkunġ

Kim dāġunġ altı kırmızıdur üsti qaradur (G.80/7)

Kavsî, dünyanın malına mülküne gönül bağlamaz. Görünüşteki güzellikle işi yoktur:

'Āşıkam ben dövlet ü māl u menālî n'eylerem

Berg ü berden yummuşam göz şāh u bālî n'eylerem

Yēg gelür bir ġunça-yı mestür yüz gülden baġga

Yār-ı şāhib-dil gerek şāhib-cemālî n'eylerem (G.339/1-2)

Gerçek yani doġru sözlü sadık âşık ise azdır:

Çokdur heves erbābı velî 'āşık-ı şādık

Azdur nece kim neġmē-yi ter çok eşer azdur (G.181/2)

Kavsî, gerçek sevgi ve dostluġın bulunmayışından yakınır:

Hemîn iksîr tek bir ad eşitdüm āşnālġdan

Heķîket menziline kâfirem ger āşnā gördüm

Mehebbet şāf u bī-ġeş kîmyādur düşse bil ķedrin

Ki çok bī-müdde'ālar ķehresinde müdde'ā gördüm (G.338/3-4)

Fuzûlî'nin "söz" redifli gazeline yazdığı nazirede, doġru ve etkili sözün ne olduğunu şöyle açıklar:

Dîde-yi bī-nürdur te'şîrsiz ġuftār kim

Gövher-i gelîân eşerdür ebr-i gövher-bâr söz (G.222/6)

Kavsî, halk yaratıcılığının pınarından ve sözlü edebiyatından beslenen bir şairdir. Dîvân edebiyatı anlayışının yanında, halk söyleyişini de kullanmıştır. Halk ifadelerine, atasözlerine, destan ve efsanelerin kahramanlarına sık sık başvurur. Bunlardan biri de, Hızır'dır. Azerbaycan halk destanlarında Hızır, insanlara özellikle de âşıklara yardım elini uzatır:

Ëy **Hızır** 'eşğ kûyına yârûng apar beni

Kim bes ki serhoşam reh-i møy-hâne bilmenem (G.304/4)

Şiirlerinde, atasözlerinden de yararlanmıştır:

Cahānda her kişi öz ekdügin biçer āhır

Nedāmetini yaman sözlerin çeker düşmen (G.40/4)

Teshîr-i zülf-i yârı şebādan diler gönğül

Oqşar anğa ki **özge eliyle ilan dutar** (G.45/6)

Şerāb hün-ı ciger def'ine ne fāyide sensiz

Boyûng belāsın alım **kanı kan ile yumağ olmaz** (G.206/2)

Bir kapu bağlayan birini bî-gümān açar

Sākî şerāb esirger ise kan esirgemez (G.223/2)

Sînede gönğlüm sarāyın rövşen eyler şem'-i dāğ

Öz ayağı altına her çend ışığ vèrmez çırāğ (G.245/1)

Erinmeyince gönğül bî-fürügdur me'nî

Söz ile vèrmez ışığ şem'-i bezme yağ gerek (G.285/8)

Öz bābını her kimse her yèrde tapar Kōvsî

Ben her yana kim gètdüm dîvāneye tuş geldüm (G.313/6)

Tapduğda şem'-i veşlin anuñg göz götürme kim

Kimse geçen günü tapabilmez sorāğ ilen (G.393/9)

Egerçi **doğrıya** meşhürdur **zavāl olmaz**

Feğān ki düstları doğru söz eder düşmen (G.401/2)

Heṭā diyer ol ki diyer **bir gül ile yaz olmaz**

Ki oldı bir nefes ol nov-bahār kāmumca (G.431/5)

Bir arħa kim gele su var ümîd bir de gele

Olursa ‘ömr, olur bir de yâr kāmumca (G.431/6)

Yètmeyen söz sūzına şūrın ne bilsünĝ me‘nînünĝ

Aĝzı şîrîn èylemez ħelvā dèmek ħelvā gibi (G.482/8)

Şiirinde sade ve akıcı bir dil kullanan Kavsî, edebî sanatları da başarıyla uygulamıştır. Hayal dünyası geniş ve renklidir. Dili sade, ahenkli ve canlıdır. Samimi ve doğal benzetmelerden, halkın dilindeki güzelliklerden ve deyimlerden yararlanır:

Kimsenünĝ **degmemişem gönĝline** hergiz yâ Reb

Yène her kim ki yèter gönĝlümi vîrân èyler (G.65/7)

Diller tōkerem bülbül ü pervāneye Kōvsî

Tā bir gün olar ħālumu cānāna dēsünĝler (G.103/5)

Nèy kimi kirdārumuz bendindedür ĝüftārumuz

Ķullıĝa **bèl bağlamagdur** Ķövlümüz ikrārumuz (G.212/1)

Gètme başunĝ şedķesi èy serv-i ħoş-refitār gel

Gètdüm elden èy dolanım başunĝa dildār gel (G.296/1)

Öz bābını her kimse her yèrde tapar Kōvsî

Ben her yana kim gètdüm dīvāneye **tuş geldüm** (G.313/6)

Şiirin ahengini sağlayan ses ve söz tekrarları için aşağıdaki örneĝi verebiliriz:

Ne ser-kèş şō‘ledür bu veh bu ne ķedd ü ne ķāmetdür

Ķiyāmetler Ķiyāmından Ķiyām ètmiş Ķiyāmetdür (G.47/1)

Şair, sözcüklerin çokanlamlılıĝından yararlanır.

Lütf ile èy āteşîn-rühsār āb ètdünĝ beni

Bes ki **yüz** vèrdünĝ bu **yüz**den hem kebāb ètdünĝ beni (G.497/1)

Eş anlamlı ve yakın anlamlı sözcüklerden de yararlanır.

Gönĝül bir ķetire ķandur ‘èşķ bî-dādın **yaşursunĝ** mı

Gözüm bir ķetrede bir beħr **pinhān èylemek** olmaz (G.215/5)

İztirābum ķeyd **bîm**inden degül **ķorħum** budur

Kim çîħa cān olmaya āĝāħ şeyyādum benüm (G.314/4)

Müjĝān dèmenĝ anĝa ki men-i sāde oĝradum

Bir çalıcı **herāmī**ye bir egri **oğrıya** (G.427/3)
 Diyerler kim nişān bulmağ dehānuᅡndan müyesserdür
Geleᅡdür **iftirā**dur **meᅡz sözdür** bu **yalandur** bu (G.457/4)

Karşıtl anlamalı sözcükleri bolca kullanmıştır.

Sipēhr anuᅡ gözini **ağ** eder günini **ᅡara**
 Biri ki bildi bu mektebde **ağ** u **ᅡara** nedür (G.176/8)
 Şebr ü ᅡerārum aldı bir ārām-ı cān bu gün
 Bir **yahşı** yāra gönᅡlümi vėrdüm **yaman** bu gün (G.420/1)

Bugün kullanılmayan pek çok eski sözcük, Kavsî Dîvânında bulunmaktadır:

Menden **yaşurma** söyle ne mezhebdesen baᅡga
 Ėy küfr ü dīn, fireng ü müselmān fedā saᅡga (G.19-5/5)
 Bilmenem ᅡanlı **döᅡün**ler mi **güyür** sīnemde
 Ya senüᅡ berᅡ-‘inānuᅡ ayaᅡınuᅡ izidür (G.52/5)
 Eger düşmenlere yalvarsa idüm reᅡm ederlerdi
 Bu reng ile ki ben **yavuncı**dum eᅡbāba yalvardum (G.319/7)

Dîvān şiirinde yaygın olduᅡu gibi, Kavsî'nin şiirlerinde de erkek sevgili tipi hissedilmektedir. Bu tür ilişkide genellikle şāhid-bāzi, nazar-bāzi, cemāl-perestī, bî-rîş, tıfl, tıfl-ı nāz, yalın yüzlü mahbûb, tâze nihāl, civān, sâde, sâde-ruh, muhannes, peser, uşak, oᅡlan, abdullah, nev-hat, hat, hatt-i rîş, hatt-i izār, hatt-i sebz (yeşil çizgi, sevgilinin yanaklarında yeni terleyen tüyleri, sakal), sebze-i rîş, sâkî, sâki-gerî, zülf (bayan için genelde gisu kullanılır) gibi sıfatlar kullanılır (Şemisa, 1381).

Dövrinde ‘ārizüᅡ **ᅡet**-i müşkīn gerībdür
 N'iᅡün ki āteş üzre reyāᅡīn gerībdür (G.55/1)
 ᅡavuşandan şoᅡgra **ᅡetᅡ** āᅡir benümle ᅡavuşur
 Kāş tēz düşşeydi ᅡovsî başa ol re‘nā **igit** (G.29/7)
 Lebüᅡ ᅡökmiyle **ᅡetᅡ-i sebz** teshīr etdi dünyānı
 Feᅡān kim mūrı ol ᅡātem Süleymān-ı zamān etmiş (G.237/3)
 Geᅡerken rüzgārum **sāde-şüretler** ᅡeyālıyla
 Beni ᅡovsî bu me‘nīden peşīmān etdi ol **nov-ᅡet** (G.244/5)

Bir uşagunġ ‘eşki ile bilmenem öz adımı
 Men ki Eflâṭunı ṭıfl ü ṭıflı ustâd eylerem (G.375/2)
 Bilmenem bilmiş kara günlülerünġ ḥâlin meger
 Gece tek şübḥ-i binâgüşm siyeh-püş eyleyen (G.394/7)

4. KAVSÎ DİVANI’NIN NÜSHALARI

➤ Kavî Dîvânının Elimizde Bulunan Nüshaları

1. Aşağıdaki 9 nüsha, Mümine Çakır’ın doktora tezini hazırlarken (Çakır, 2008), ilk 4 nüshasını temel alarak yararlandığı nüshalardır.

1.1. Tebriz Millî Ktp. Nüshası: nr. 356, 235 yaprak, nestalik, 13x22, rahmetli Hacı Hüseyin Nahçıvani’ye aitliğini gösteren mührü bulunmaktadır, 1086 (1675) yılında Asker bin Hacı Ali-i Tebrizî tarafından istinsah edilmiştir (s. 235).

Baş:

Ëy etmiş medd-i bismi'llâhdan ṭugrâ-yı dîn peydâ
 Anunġ bir nöḳṭesi zimninde Ḳur’ân-ı mübîn peydâ (G.1/1)

Sonu:

Bi-ḥemdi'llâh ki dūd-ı âhumuz ebr-i bahâr oldı
 Ḳaradan çıḥdı daġ u bâġ u şehrâ lâlezâr oldı (TC.3.5/7)

1.2. Tiflis Gürcistan Devlet Ktp. (Elmler Akademisi Kekelidze adına Elyazmaları Enstitüsü) **Nüshası:** nr. L 51, 195 yaprak, nesih, birinci sayfada 1255 (1838) tarihi var.

Baş:

Ëy olub Ḳur’ân-ı ê‘câz-âferîn bürhân saṅa
 Medd-i bismi'llâh, mîzân-ı ‘ülüvv-i şân saṅa (G.2/1)

Sonu:

Bi-ḥemdi'llâh ki dūd-ı âhumuz ebr-i bahâr oldı
 Ḳaradan çıḥdı daġ u bâġ u şehrâ lâlezâr oldı (TC.3.5/7)

1.3. İstanbul Ün. Ktp. Nüshası: nr.T.5478, 138 yaprak, talik, sonunda 1095 (1683) tarihi var.

Baş:

Dögünlerünġ yêter ey sebz-reng-i teh gül-gün

Ne gül ne sebze gerekdür ne lālezār baŋga (G.6/4)

Sonu:

Helk içre bu bî-bezâ' etünĝ şöhreti yoĝ

Bu şehrd eŝ'ārı anuŋĝ oldu 'elem (R.11/2)

1.4. Londra-British Museum Nüshası (ADD 7927): Süleymaniye Ktp.'nde bulunan Mikrofilm nr.3513, 118 yaprak, talik, birinci sayfada 1185 (1771) tarihi var. İkinci sayfada da 1213 (1798) yılında Bağdat şehrinde yazılmış bir temellük kaydı vardır.

Başı:

Yoĝdur heberüm kim gönĝül olmuş kime heyrân

Āyîne ne bilsünĝ ser-i bāzār kimünĝdür (G.68/8)

Sonu:

Hèy hèy dolanım başuŋga èy sākî-yi yaĝı

Öz başuŋĝ için koymaya gör elden ayaĝı (TC.2.5/7)

1.5. Ankara Millî Ktp. Nüshası: nr.06 MK YZ.A 3767, 95 yaprak, talik.

Başı:

Èy ètmiş medd-i bismi'llāhdan tuĝrā-yı dīn pèydā

Anuŋĝ bir nöĝtesi zimninde Qur'ân-ı mübîn pèydā (G.1/1)

Sonu:

Heberdār olmayan me'rāc-ı me'nīden ne bilsünĝ kim

Senünĝ yerden göge var imtiyāzuŋĝ dil-rübālardan (G.396/3)

1.6. Suudi Arabistan Medine Melik Abdülaziz Ktp. (Arif Hikmet Ktp. Mecmuası)
Nüshası: nr. 811/186, 110 yaprak, nesih.

Başı:

Èy ètmiş medd-i bismi'llāhdan tuĝrā-yı dīn pèydā

Anuŋĝ bir nöĝtesi zimninde Qur'ân-ı mübîn pèydā (G.1/1)

Sonu:

Ne hüceste mekân ola ol mekân ki yètince şövk-i tamām ile

Ura dāmenin bèle kâtilüm, çeke tīĝini töke xanımı (G.548/2)

1.7. Bakü Fuzuli Adına El Yazmaları Ktp. Nüshası: nr.B-4366(II), 37 yaprak, nestalik.

Başı:

Ëy étmiş medd-i bismi'llâhdan tuğrâ-yı dîn pèydâ

Anuñg bir nöķtesi zîmninde Ķur'an-ı mübîn pèydâ (G.1/1)

Sonu:

Ben èylemenem 'erz-i temennâ sözüm anla

Dindürme beni dilsizem ammâ sözüm anla (TB.1.5/9)

1.8. Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar Nüshası: nr.3140, 104 yaprak, talik.

Başı:

Ëdübdür çerh-i müste'cel meni toprağ ilen yèksân

Sen ol seyl-âb-ı bî-zinhârı me'mâr ètginen yâ Reb (G.25/3)

Sonu:

Benüm tek âyîne bağlardı bin zünnâr cövherden

Yüzinde helķe helķe ol heķ-i tersâyı görsèydi (G.495/6)

1.9. Malatya İl Halk Ktp. Nüshası: nr.252 (daha sonra Konya Bölge Yazma Eserler Ktp. nr.3-252'ye taşındı), 126 yaprak, talik.

Başı:

Ne növ' Ķovsî-yi mehcür yanmasuñg geceler

Ki her sitâre anğa bir şerâredür sensiz (G.202/5)

Sonu:

Günâhum ne dolanım başuñga cânân günâhum ne (MH.5.4/5)

2. İnan Nüshaları

2.1. İslam Şura Meclisi I.Ktp. Nüshası: nr.7082, 176 yaprak, nestalik, 19x14, 1141 (1728) yılında Nizameddin Muhammed Bin Hacı Muhammed Salih Dehharkani tarafından Dehharkan kasabasında istinsah edilmiştir (s.352). Ortalardan birkaç sayfası eksiktir.

Başı:

Ëy étmiş medd-i bismi'llâhdan tuğrâ-yı dîn pèydâ

Anuñg bir nöķtesi zîmninde Ķur'an-ı mübîn pèydâ (G.1/1)

Sonu:

Olsunğ binā-yı dövlet-i cāvīdünğ üstüvār

Āsüde zıll-i me‘deletünğde diyārlar (G.559/17)

2.2. Melik Millî Ktp. Nüshası: nr. 4621, 156 yaprak, nestalik, 21x12.8, 1083 (1672) yılında Asker tarafından istinsah edilmiştir (s.312). Ortalardan birkaç sayfası eksiktir.

Baş:

...Sülēymān-ı ħiredden olmadın nām u nigīn pēydā (G.1/7)

Sonu:

Günāhum ne dolanım başunğa cānān günāhum ne (MH.5.5/5)

2.3. Melik Millî Ktp. Nüshası: nr. 5604, nestalik, Türkçe Dîvân kısmı 96 yaprak (s.1-191).

Baş:

Ëy etmiş medd-i bismi'llāhdan tuğrā-yı dīn pēydā

Anunğ bir nöğtesi zimninde Ķur‘ān-ı mübīn pēydā (G.1/1)

Sonu:

Günāhum ne dolanım başunğa cānān günāhum ne (MH.5.5/5)

Başka şairlerin şiirleri de bulunmaktadır. Farsça kısmı 81 yaprak (s.211-372), sonunda 1117 (1705) tarihi var.

Baş:

Īn nemāz çī ħāşil ki nīst kerd ān rā

Ru‘ūnetī ki tu rā der ħemīden Īn-cā

Sonu:

Her ki ħāned du‘ā teme‘ dārem

Zīn-ki men bende-yi güneħ-kārem

2.4. Tahran Millî Ktp. Nüshası: nr.5-10833 (f.833), nestalik, 135 yaprak, 1284 (1867) tarihi var. Başından 1 sayfa ve sonundan birkaç sayfa eksiktir.

Baş:

Gözeller lövh-i rühsārında kilik-i şüret-ārāyunğ

Ķılur geh ħāl-ı müşkīn gāh ħeṭṭ-i ‘enberīn pēydā (G.1/10)

Sonu:

Peh peh bu ne bülbül bu ne efgân ne nevâdur (TB.2.5/8)

➤ **Kavsî Dîvânının Bilinen Başka Nüshaları**

1. İran-Tahran Hüseyin Miftah Koleksiyonu Nüshası: nr.1150. Miftah'ın ölümünden sonra bu koleksiyonun birçok el yazma nüshası İslam Şura Meclisi I.Ktp. ve Tahran Millî Ktp.'ne taşındı (Aydın, 2008: 48; Müttakî, 1386: 426; Dânişpejûh, 1353: 163).

2. İran-Kum Ayetullah Gülpaygani Ktp. Nüshası: nr.15/88, 16 yaprak, istinsah tarihi 1249/1833 (Aydın, 2008: 110).

3. Pakistan Dânişgâh-i Pencab Nüshası: nr. 699 pi VI 165 (572 f), nestalik, 1882.

Baş: Ey Katre-i ze Feyz-i to cân-i mâ (Münzevî, 1350: 2488).

4. İngiltere Oxford-Bodleian Ktp. Türkçe yazmaları Nüshası: nr.MS Turk.d.10, 162 yaprak, talik ("yazar adı: Kavsî", (Çevrimiçi) <https://www.yazmalar.gov.tr>, 2011).

5. İstanbul-Murad Molla Ktp. Arif Hikmet Bey arşivi nr.3665 ile kayıtlı ve 190 yaprak olduğu söylenen nüsha (Karabulut, 2001: 2394, 4055).

6. Almanya Nüshası: Hamîde Reiszâde'nin yalnız ilk ve son sayfasını verdiği ve başka hiçbir bilgi vermediği Almanya nüshası (Reiszâde, 1376).

7. Terbiyet Nüshası: Muhammet Ali Terbiyet, elinde Kavsî'nin Farsça ve Türkçeden oluşan 6000 beyitlik bir Dîvânının bulunduğunu söylese de, bugün bu Dîvânın nerede olduğu belli değildir (Terbiyet, 1314: 310-311).

8. Köçerli Nüshası: Feridun Bey Köçerli'nin elinde bulunan Kavsî Dîvânının bugün nerede olduğu belli değildir (Köçerli, 1925: 175-187).

Yukarıda sıraladığımız bu nüshalardan başka, Mümine Çakır'dan -fazla bilgisi olmamakla birlikte- Irak'ta da Kavsî Dîvânının olduğunu ve hatta bu konuda tez çalışmalarının yapıldığını öğrendik. Geniş bir coğrafyada yayılan Kavsî Dîvânının nüshaları, onun ne denli ünlü bir şair olduğunu göstermek açısından önemlidir.

İstanbul nüshası, Dîvânın aslına yapılan değiştirmeler ve yanlışlarla dolu olduğu için güvenilir değildir. Dolayısıyla, bu nüshanın esas alınması doğru olmaz. Ancak İstanbul nüshasında, başka nüshalarda olmayan birçok gazel bulunmaktadır.

Londra nüshasında da, Kavsî Dîvânının aslından kısmen sapmalar görülmektedir. Daha vahimi; bu nüshada geçen birçok Türkçe sözcük, yabancı sözcüklerle değiştirilmiştir (örneğin: öze > geyri, kırağa > kenâra).

İran nüshalarından Tahran/Melik 5604 numaralı nüshada, Kavsi Dîvânından seçmeler yapılmıştır. Tahran Millî Ktp. nüshası, daha çok önem taşımaktadır. Bu nüsha, Dîvânın daha da hacimli olabileceğini göstermektedir çünkü bu nüshada, diğer nüshalarda bulunmayan birçok beyit ve 5 gazel daha bulunmaktadır. Ancak bu nüshada da, gazellerin hepsi bulunmayıp bir seçme sözkonusudur. Bu nüshanın başından bir sayfa ve sonundan da birkaç sayfa eksiktir.

Tahran/Melik 4621 numaralı nüsha, güzel bir nestalik yazısıyla yazılmıştır. Ortalardan birkaç sayfası eksiktir. Aynı şekilde, Tahran/Meclis nüshası da böyle eksiktir. Bu nüshada, diğer nüshalarda bulunmayan 2 gazel daha bulunmaktadır.

Sonuç

XVII. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan Tebrizli Kavsi, Azerbaycan edebiyatının önemli şairlerindedir. Bazı araştırmacıların sandığı gibi, adı Alican değildir. Kavsi-i Tebrizi'nin adı; Sâ'ib-i Tebrizi'nin Beyaz'ı, Tezkire-i Nasrabadi, Seyyid Azim Şirvanî Tezkiresi ve Muhammet Ali Terbiyet'in Dânişmendân-ı Azerbaycan'ı gibi eserlerde geçmektedir.

Kavsi'nin hacimli ve çoğu gazellerden oluşan Türkçe Dîvânında; toplam 4891 beyitten oluşan 559 gazel, 2 terki-i bend, 3 terci-i bend, 7 müseddes, 5 muhammes, 14 murabba ve 12 rubai bulunmaktadır. Yani bizim çalışmamızdaki metin, Dîvâna dair son çalışma olan M. Çakır'ın metnine göre önceki gazeller içinde 82 ek beyit, 59 beyitten oluşan 7 ek gazel, bir ek rubai yani toplam 143 beyit daha fazla şiir içermektedir. Eklediğimiz bu şiirler, 4 yeni nüshaya (Tahran/Meclis, Tahran/Melik 4621, Tahran/Melik 5604 ve Tahran Millî Ktp. nüshalarına) ulaşmamızla mümkün olmuştur.

Kaynaklar

- AKPINAR, Y. (1982a). Azerî. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, I*. İstanbul: Dergah yay.
- AKPINAR, Y. (1982b). Kavsi-i Tebrizi, Alican. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, V*. İstanbul: Dergah yay.
- AKPINAR, Y. (2002). Kavsi-i Tebrizi. *İslam Ansiklopedisi, XXV*. Ankara: TDV yay.
- AKPINAR, Y. (1994). *Azeri Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Dergah yay.
- ARASLI, H. (1998). *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi ve Problemleri*. Bakı, s. 569-586.
- ARASLI, H., GULUZADE, M., CAFEROV, M. C., (1960). *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi, I*. Bakı: Azerbaycan SSR İlimler Akademiyası.
- AYDIN, Ş. (2008). *İran Kütüphanelerinde Türkçe Yazmalar Kataloğu*. İstanbul: Timaş yay.
- Azerbaycan Sovet Ansiklopediyası, "Qövsî", III* (1979). Bakü.
- BAHADIR, Nevvâb Sadık Hasan Han (ş. 1386). *Tezkire-i Şem'-i Encümen*. yay.haz.: Dr. Muhammed Kazim Kehdui. Dânişgâh-i Yezd yay.

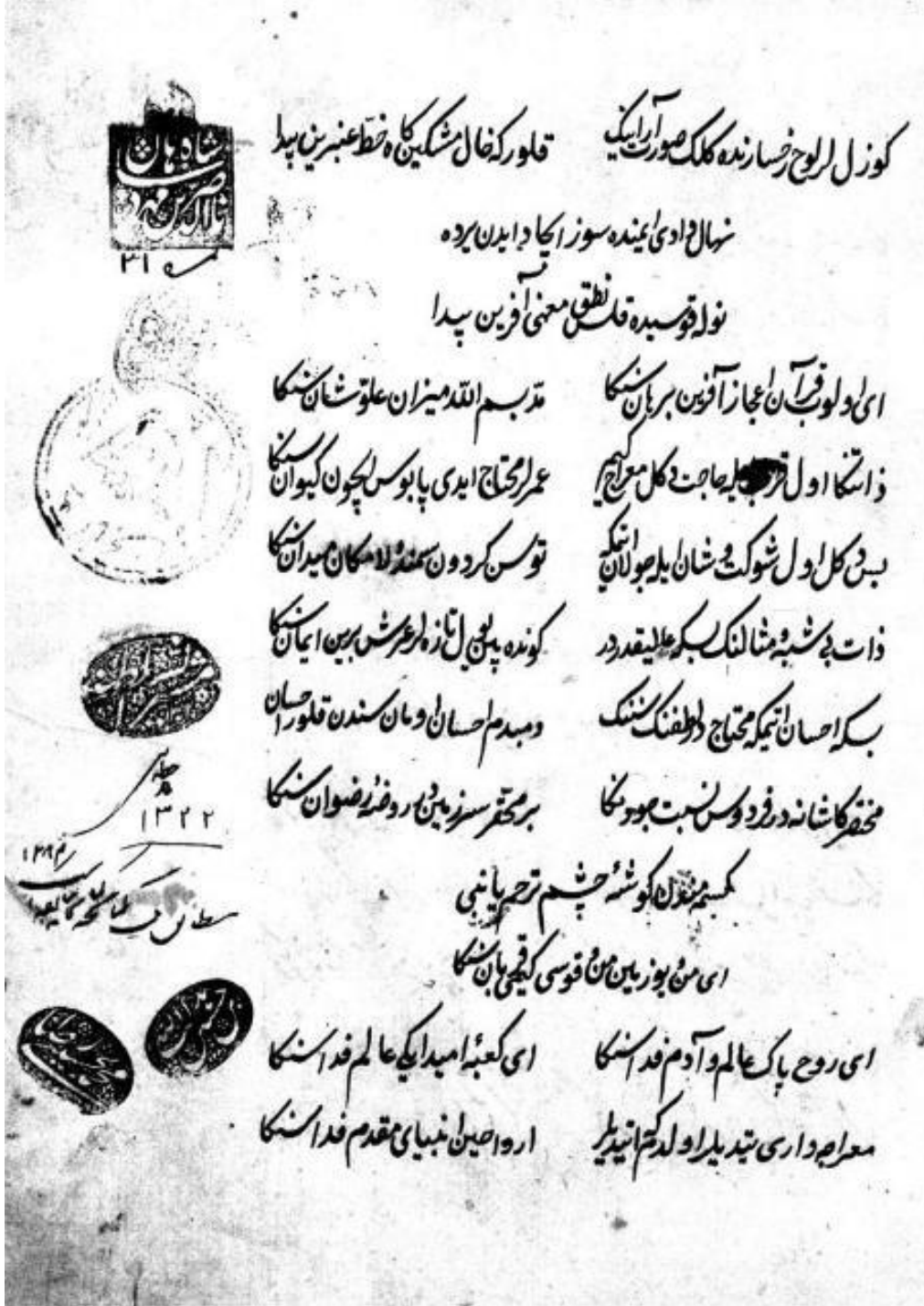
- BAYRAM, Ö. (2005). *Azerbaycan Sahası Tezkireleri ve Seyyid Azim Şirvanî'nin Tezkiresi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- BEGDİLİ, Lutfali Beg Azer (ş. 1337). *Ateşkede-i Azer*. yay.haz.: Seyyid Ca'fer-i Şehidi. Tahran: Müessesesi-i Neşr-i Kitap yay.
- CAFEROĞLU, A. (1953). *Azerbaycan Dili ve Edebiyatının Dönüm Noktaları, II*. Ankara: Azerbaycan Kültür Derneği yay.
- CELAL, Mir, Firidun Hüseyinov. (2000). *Örnekleriyle XX. Asır Azerbaycan Edebiyatı*. yay.haz.: K. Yavuz, E. Ülgen. İstanbul: Birleşik Yayıncılık.
- ÇAKIR, M. (2008). *Kavsi, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı (inceleme-tenkitli metin-dizin)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- DAĞISTANÎ, AliKulî Vale. (ş. 1384). *Tezkire-i Riyâzu'ş-Şu'arâ, III: Revza-i Kaf*. yay.haz.: Muhsin Naci Nasrabadî. Tahran: Esatir yay.
- DÂNIŞPEJÛH, Muhammed Takî, EFŞAR, İrec. (ş. 1353). *Nüşahâ-ı Hattî: Defter-i Heftom*. Tahran: Dânişgâh-i Tahran yay.
- DEVLETABADÎ, A. (ş. 1370). *Serâyendigân-i Şiir-i Fârsî Der Kafkas*. Tahran: Bünyad-i Mevkufat-i Dr. Mahmud Efşar.
- DEVLETABADÎ, A. (ş. 1377). *Sühanverân-i Azerbaycan: Ez Katrân Tâ Şehriyâr*. Tebriz: Sütude yay.
- DEYHİM, M. (ş. 1367). *Tezkire-i Şu'arâ-yı Azerbaycan, II*. Tebriz.
- ERTAYLAN, İ. H. (1928). *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi, I-II*. Bakü: Azer Neşr.
- HAYYAMPUR, A. (1340). *Ferheng-i Sühanverân*. Tebriz.
- HEMRAZ, R. (ş. 1389). *İncelikler Şairi Tebrizli Kavsi*. (Çevrimiçi) http://www.rezahamraz.com/fa/index.php?option=com_content&task=view&id=258&Itemid=2
- HEY'ET, C. (ş. 1376). *Azerbaycan Edebiyatı Tarihine Bir Bakış*. Tahran.
- HİDÂYET, M. *Gülzâr-i Câvîdân, II*.
- KAFKASYALI, A. (2002). *İran Türk Edebiyatı Antolojisi, I-II*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi yay.
- KARABULUT, A ve KARABULUT, A.T. (2001). *Mucemu't-Tarihu't-Turâsü'l-İslami fi Mektebatü'l-Âlem*. Kayseri: Mektebe yay.
- KAŞANÎ, Takiye'd-din Muhammed bin Şerefe'd-din Ali Hüseyinî, *Hulâsatü'l-Eş'âr ve Zübdetü'l-Efkâr* (yazma eser), İran Meclis Kütüphanesi, nr.334.
- Kavsi, *Dîvân*. Bakü Fuzuli Adına El Yazmaları Ktp., nr. B-4366 (II)
-, *Dîvân*. İran-Tahran İslam Şura Meclisi I.Ktp., nr.7082.
-, *Dîvân*. İran-Tahran Melik Millî Ktp., nr. 4621.
-, *Dîvân*. İran-Tahran Melik Millî Ktp., nr. 5604.
-, *Dîvân*. İran-Tahran Millî Ktp., nr.5-10833 (f.833).
-, *Dîvân*. İran-Tebriz Millî Ktp., nr. 356.
-, *Dîvân*. İstanbul Ün. Ktp., nr.T.5478.

-, *Dîvân*. Londra-British Museum (ADD 7927), Süleymaniye Ktp.'nde bulunan Mikrofilm nr.3513.
-, *Dîvân*. Suudi Arabistan Medine Melik Abdul'l-aziz Ktp. (Arif Hikmet Ktp. Mecmuası), nr. 811/186.
-, *Dîvân*. Tiflis Gürcistan Devlet Ktp. (Elmler Akademisi Kekelidze adına Elyazmaları Enstitüsü), nr. L 51.
-, *Dîvân*. Türkiye-Malatya İl Halk Ktp., nr.252 (daha sonra Konya Bölge Yazma Eserler Ktp. nr.3-252'ye taşındı).
-, *Dîvân*. Türkiye-Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar, nr.3140.
- KERBELAÎ, Hafız Hüseyin. (ş. 1383). *Revzâtü'l-Cinân ve Cennâtü'l-Cinân*. yay.haz.: Cafer Sultanu'l-Kurâi. Tebriz: Sütude yay.
- KERİMÎ, M. R. (ş. 1384). *Azerbaycan Edebiyat Tarihi, II*. Zencan: Yekta Resed yay.
- KERİMOV, P. (2009). Ali Şir Nevayi ve XVII. Yüzyıl Azerbaycan Lirik Şiiri. *Hacettepe Ün. Türkiyat Araştırmaları*. Ankara, 10, 57-67.
- KERİMOV, P, HÜSEYNİ, M. A. (2008). *XVII Asr Azerbaycan Lirikası (Antologiya)*. Bakü: Nurlan.
- KERİMOV, P. (2005). *Qövsü Tebrizi Divan*. Bakü: Nurlan.
- KÖÇERLİ, Feridun Bey. (1925). *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi Materyalleri, I*. Bakü: Azer Neşr.
- KÖPRÜLÜ, M. F. (1979). Azeri. *İslam Ansiklopedisi (MEB), II: 118-151*.
- LUCKNOWÎ, A. R. (ş. 1361). *Riyâzu'l-'Arifîn, II*. yay.haz.: Seyyid Hisame'd-din Raşidi. Lahur: Merkez-i Tahkikât-i Fârsî İran ve Pakistan.
- MUHTAROĞLU, V. (1992). *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, I*. Ankara: Kültür Bakanlığı yay., s.151.
- MÜMTAZ, S. (1925). *Azerbaycan Edebiyatı: Kavsi*. Sayı 5, Bakü: Komünist yay.
- MÜNZEVÎ, A. (ş. 1350). *Fihrist-i nüshahâ-ı hatt-i Fârsî, III*. Tahran: Müessesesi-i Ferheng-i Mintikâi.
- MÜTTAKÎ, H. (ş. 1386). *Kitabşinâsi-i Fehâris, I*. Kum.
- NAİNÎ, M. A. M. (ş. 1376). *Tezkire-i Medinetü'l-Edeb*. Kitaphane ve Müze ve Merkez-i Esnad-i Meclis-i Şura-yı İslami.
- NASRABADÎ, M. M. T.. (ş. 1361). *Tezkire-i Nasrabadî*. yay.haz.: Vahid-i Destgirdi.Tahran: kitabfuruş-i furugi.
- NEVÂÎ, Ali Şir. (2001). *Mecâlisü'n-Nefâyis: (giriş ve metin)*. yay.haz.: Kemal Eraslan. Ankara: TDK yay.
- NEVÂÎ, Ali Şir. (ş. 1363). *Tezkire-i Mecâlisü'n-Nefâ'is*. yay.haz.: Ali Asgar Hikmet. Tahran: Kitabfuruş-i Menuçehri yay.
- NURU'L-HASAN, *Nigâristân-i Sühan*, Dânişgâh-i Tahran Merkez Kütüphanesi (yazma eserin fotokopisi), nr.7218.
- ÖZTEKİN, Ö. (2010). *Çelebizâde Âsım Divan*. Ankara: Ürün Yayınları.
- PİRVERDİOĞLU, A. (2002). *Türkler, XIX*. editör: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca. Ankara: Yeni Türkiye yay.
- REİSZÂDE, S. H. (ş. 1376). *Dîvân-ı Kavsi*. Tahran.

- RIEU, C. (2008). Biritiş Müzesindeki Azeri Eserleri (çeviren: Mebrure Rahmi). *Azerbaycan Yurt Bilgisi (Tıpkı Basım), III*. Ankara: TDK yay.
- RIEU, C. (1978). *Catalogue Of The Turkish Manuscripts In The British Museum*. Osnabrück: Otto Zeller Verlag.
- RÜSTEMOVA, A. (2004). *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, VI*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı yay.
- SABA, M. M. H. (ş. 1343). *Tezkire-i Rûz-i Rûşen*. yay.haz.: Muhammet Hüseyin Rükznâde Ademiyet. Tahran: Kitabhane-i Razi yay.
- SAFERLİ, Aliyar, Halil Yusuf. (ş. 1376). *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi, I*. çeviren: Hüseyin Şarki (Soy Türk). Tahran: Rastan yay.
- SAFERLİ, Aliyar, Halil Yusuf. (1992). *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, II*. Ankara: Kültür Bakanlığı yay.
- SAFEVÎ, Sâm Mirza. (ş. 1384). *Tuhfe-i Sâmî*, yay.haz.: Rüknu'd-din Humayunfer. Tahran: Esatir yay.
- Sâmî, Şemseddin. (1893). *Kâmusü'l-A'lam, I-VI*. İstanbul: Mehran Matbaası.
- SEYİDOV, M. (1963). *Qövsî Tebrizi*. Bakı: Azerbaycan SSR İlimler Akademiyası yay.
- SULTANU'L-KURRÂÎ, M. E. (1389). *Kavsî-i Tebrizî İn yâ Ân*. (Çevrimiçi) http://www.rezahamraz.com/fa/index.php?option=com_content&task=view&id=328&Itemid=2
- SÜNBÜHLÎ, Mir Hüseyin Dost. (1292). *Tezkire-i Hüseyinî*. Lucknow.
- ŞEMİSA, S. (ş. 1381). *Şahid-bazi Der Edebiyat-i Fârsî*. Tahran: Firdevs yay.
- TAHRANÎ, Aga Büzürg. (1970). *Ez-Zeria ila Tasanifi'ş-Şi'a, IX (3. Kısım)*. Beyrut.
- TERBİYET, M. A. (ş. 1314). *Dânişmendân-ı Azerbaycan*. Tebriz.
- TUMAN, M. N. (2001). *Tuhfe-i Nailî, II*. yay.haz.: Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı. Ankara: Bizim Büro yay.
- Türkçe Sözlük (2005)*. Ankara: TDK yay.
- (Çevrimiçi) <https://www.yazmalar.gov.tr>, “yazar adı: Kavsî” (2011).

EKLER

(İran Nüshalarının Birinci Sayfası)

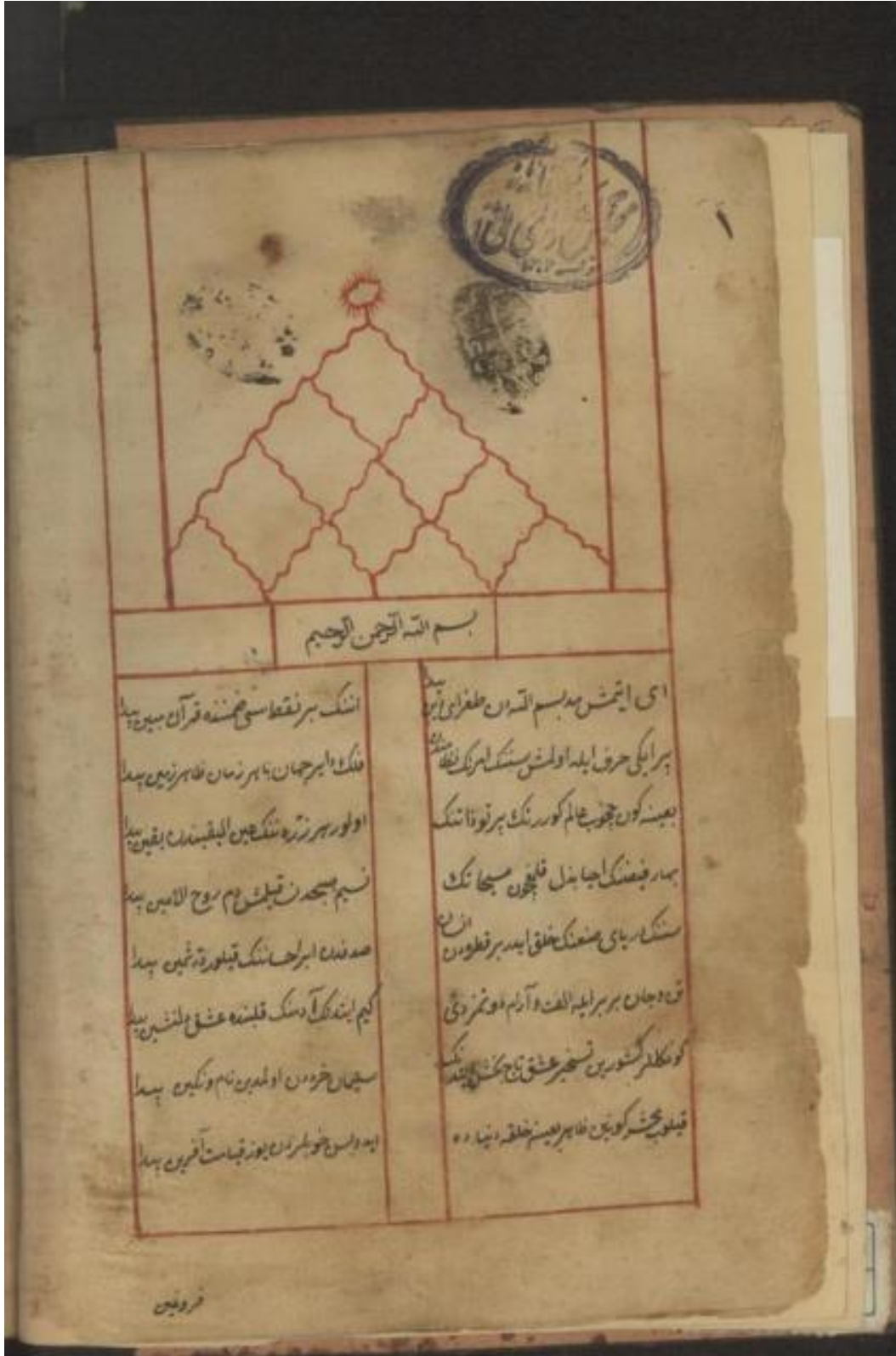
Tahran Millî Ktp. Nüshası, nr.5-10833 (f.833), S.1

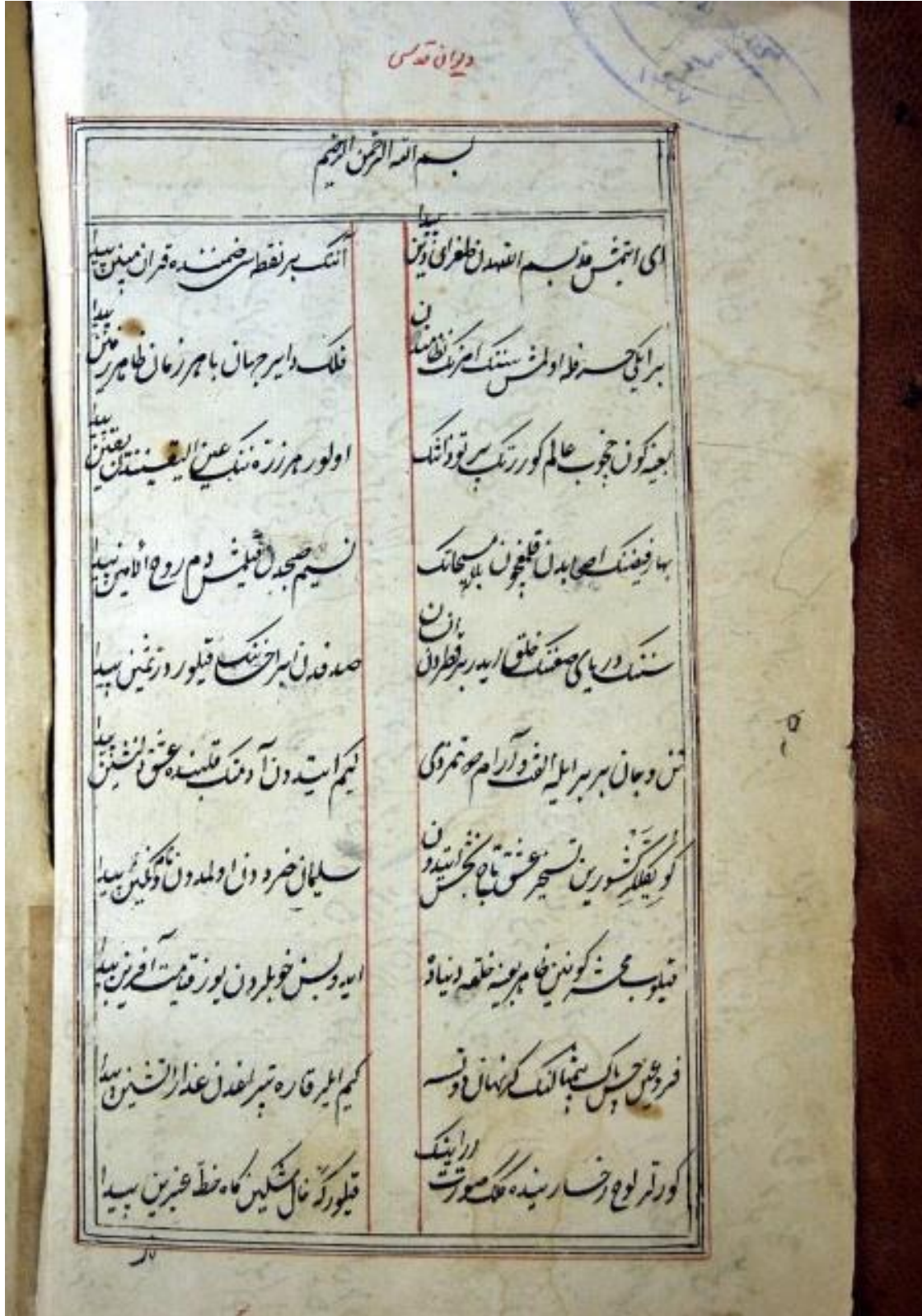
Melik Millî Ktp. Nüshası: nr. 4621, S.1

Melik Millî Ktp. Nüshası, nr. 5604, S.1

Islam Şura Meclisi I.Ktp. Nüshası, nr.7082, S.1

Tebriz Millî Ktp. Nüshası, nr. 356, S.1